

Rudolf Steiner

OSOBNOSŤ FRIEDRICH A NIETZSCHEHO

SPOMIENKOVÁ REČ

Berlín, 13. september 1900

V rámci dnešných sporov o Nietzscheho musí ako čudák vyzerať každý, kto sa nemenej ako mnohí iní cíti priťahovaný touto svojráznou osobnosťou, predsa však ustavične musí mať pred očami hlboké protirečenie medzi povahou tohto ducha a ideami či pocitmi tých, ktorí sa tvária ako vyznávači jeho svetozhľadov. Kto stojí takto bokom, musí uvážiť predovšetkým protiklad medzi vzťahom súčasníkov k Nietzschemu pred desaťročím, keď „bojovníka proti svojej dobe“ pohltila noc šialenstva, a vzťahom, ktorý zaujali, keď nás o Nietzscheho 25. augusta 1900 pripravila smrť. Zdá sa, akoby nastal úplný opak toho, čo o svojom vplyve na súčasníkov v posledných dňoch svojej tvorby pred povedal on sám. Prvý diel jeho knihy, ktorou zamýšľal vtlačiť novú podobu hodnotám uznávaným po tisícročia, jeho Antikrist, bol v čase, keď ochorel, hotový, Začína sa slovami: „Táto kniha patrí len veľmi málo vyvoleným. Možno z nich ešte ani nikto nežije. Mohli by to byť tí, čo rozumejú môjmu Zarathustrovi: ako by som si mohol pliesť seba samého s tými, pre ktorých už dnes rastú uši? - Až pozajtrajšok patrí mne. Niektorí sa rodia posthumne. Pri jeho smrti sa zdalo, akoby už „pozajtrajšok“ nastal. Do tohto zdanlivého „pozajtrajška“ treba zvolať Zarathustrove slová: „Vravíte, že veríte Zarathustrovi? Ale čo tam záleží na Zarathustrovi! Ste moji veriaci: ale čo tam po všetkých veriacich! - - - Teraz vám prikazujem, aby ste mňa stratili a seba našli; a až keď ma všetci zapriete, vrátim sa vám.“ Kto by sa odvážil rozhodovať o tom, či by Nietzsche, ak by dnes ešte naplno tvoril, s väčším zalúbením hľadel na tých, čo ho, pochybujúc, uctievali, alebo na iných. Musí však byť dovolené práve dnes sa pozrieť ponad hlavy jeho terajších čitateľov na dobu, v ktorej sa cítil osamelý a nepochopený uprostred duchovného života, ktorý ho obklopoval; na dobu, v ktorej by niektorí pociťovali ako blasfémiu, ak by sa mali nazvať jeho „veriacimi“, pretože sa im nejavil ako duch, ku ktorému možno jednoducho zaujať postoj „áno“ alebo „nie“, ale ako zemetrasenie v ríši ducha, burcujúce k otázkam, na ktoré nemožno ihneď odpovedať; predčasné odpovede na tieto otázky by sa totiž mohli podobáť iba nezrelým piodom. Do uší čo „narástli“ vtedajším Nietzscheho čitateľom, prenikli pred o čosi viac než desiatimi rokmi dve správy, nasledujúce nevelmi dlho po sebe, ktoré nimi otriasli väčšmi ako terajšia správa o jeho smrti. Prvá správa sa týkala cyklu prednášok o Nietzscheho svetozhľadov, ktorý v roku 1888 predniesol na univerzite v Kodani Georg Brandes. Toto uznanie pociťoval Nietzsche tak, ako by pochádzalo od „niektorých“, čo sa „rodia posthumne“. Zo svojej osamelosti sa cítil vytrhnutý spôsobom, ktorý zodpovedal jeho duchu. Nechcel byť zhodnotený: chcel byť opísaný, charakterizovaný. A onedlho po tejto správe nasledovala ďalšia, že tento duch, vytrhnutý zo svojej osamelosti, prepadol strašnému osudu pomätenosti.

A zatiaľ čo on sám už nemohol ďalej pôsobiť, jeho súčasníci mali dost času na to, aby ostrejšie uchopili kontúry jeho podoby. Skúmaním jeho osobnosti sa im mohol presnejšie sformovať obraz doby, z ktorého Nietzscheho duch vystupuje ako

böcklinovská postava. Ideové svety v jeho duši mohli byť osvetlené svetlom, ktoré na ne vrhali hviezdy ducha druhej polovice storočia. Tu sa úplne jasne ukázalo, v čom spočíva jeho skutočná veľkosť. Ukázalo sa však aj to, prečo musel púťovať tak osamelo. Jeho bytostné vlohy ho viedli výšinami duchovného života. Kráčal nimi ako ten, koho sa týka len to podstatné vo vývoji ľudstva. Toto podstatné sa ho však týkalo tak, ako sa iných ľudí týkajú len ich najintímnejšie duševné záležitosti. Ako iných ťažia len celkom osobné zážitky, tak bezprostredne, tak prenikavo prechádzali Nietzscheho dušou veľké kultúrne otázky, mohutné poznávacie potreby jeho doby. Čo mnohí z jeho súčasníkov prežívali iba hlavou, bolo pre neho osobnou záležitosťou srdca.

Grécka kultúra, Schopenhauerov. svetonázor, Wagnerova hudobná dráma, poznatky novovekých prírodných vied v ňom vyvolávali také hlboké, také osobné city; aké v iných vyvoláva prežívanie silnej, vášnivej lásky. Nádeje a pochybnosti, pokušenia a radosti poznania, ktoré prežívala celá doba, prežíval Nietzsche v osamelých výšinách svojím zvláštnym spôsobom. Nenachádzal nové idey, no ideami svojej doby trpel a tešil sa z nich odlišným spôsobom, ako jeho súčasníci. Oni mali tieto idey zrodiť: pred ním však stála ťažká otázka: Ako možno s týmito ideami žiť?

Nietzsche bol vzdelaním filológ. Do veľkolepého sveta gréckej kultúry sa zahĺbil tak, že jeho učiteľ Ritschl ho mohol univerzite v Bazileji, ktorá mladého učenca povolala ešte skôr, ako sa stal doktorom, odporúčať slovami: Friedrich Nietzsche môže všetko, čo chce. - V zmysle požiadaviek, aké sa kládli na filológa, podával tie najvýnimočnejšie výkony. No jeho vzťah ku gréckej kultúre nebol iba vzťahom filológa. V starej Helade neprebýval iba svojím duchom; do gréckeho myslenia a cítenia prenikol celým svojím srdcom. Nositelia gréckej kultúry neostali preňho iba predmetom štúdia; stali sa jeho osobnými priateľmi. V prvom období svojej bazilejskej učiteľskej činnosti vypracoval spis o filozofoch tragickej doby pred Sokratom. Bol zverejnený z jeho pozostalosti. O Tálesovi, Herakleitovi a Parmenidovi nepíše ako učenec; s týmito starovekými postavami sa rozpráva ako s osobnosťami, ktorým je intímne oddaný srdcom. Vášeň, ktorú k nim pociťuje, robí z neho cudzinca v západnej kultúre, ktorá, tak to pociťuje, kráčala od čias Sokrata inými cestami ako v oných dávnych dobách. Sokrates sa stáva Nietzscheho nepriateľom, pretože otupil veľkú tragickú základnú náladu svojich predchodcov. Sokratov poučujúci duch sa usiloval o pochopenie skutočnosti. Chcel zmierenie so životom prostredníctvom cnosti. Podľa Nietzscheho však človeka nič nesťahuje nadol väčšími ako prijímanie života takého, aký je. Život nemôže zmierovať sám so sebou. Človek môže zničiť tento život iba vtedy, ak ho presahuje svojou tvorbou. Gréci pred Sokratom to chápali. Nietzsche veril, že ich základnú náladu našiel vyjadrenú v slovách, ktorými podľa povesti Dionýzov sprievodca, múdry Silén, odpovedal na otázku, Čo je pre človeka najlepšie. „Úbohý podenkový tvor, dieťa náhody a utrpenia, prečo ma nútiš, aby som to povedal? Lebo viac by ti prospelo, keby si to vôbec nepočul. Najlepšie je pre teba celkom nedosiahnuteľné: nenarodiť sa, nebyť, ničím nebyť. Najvhodnejšie pre teba je - rýchlo umrieť.“ (Zrod tragédie, 3) Staré grécke umenie a múdrosť hľadali zoči-voči životu útechu. Dionýzov služobník nechcel patriť k tomuto životnému spoločenstvu, ale k spoločenstvu vyššiemu. Podľa Nietzscheho sa to prejavovalo v jeho kulte. „Spevom a tancom sa prejavuje človek ako člen vyššieho spoločenstva. Zabudol chodiť a hovoriť a je pripravený, tancujúc vo vzduchu, vzlietnuť.“ Pred človekom sú dve cesty, ktoré mu umožňujú opustiť jestvovanie: v duševnom očarení, akoby v stave opojenia môže zabudnúť na jestvovanie a „spievajúc a tancujúc“ cítiť sa zajedno so svetovou dušou; alebo môže hľadať uspokojenie v ideálnom obraze skutočnosti, ktorý sa mihá nad skutočnosťou ľahko ako sen. Tieto dve cesty

charakterizuje Nietzsche ako stav dionýzvskej a apolónskej nálady. Nová kultúra od čias Sokrata však hľadala zmierenie s jestvovaním, a tým znížila hodnotu človeka. Niet divu, že takto cítiaci Nietzsche sa cítil v tejto novej kultúre osamelý

Zdá sa, že z tejto osamelosti ho vytrhli dve osobnosti. Na svojej životnej ceste sa stretol so Schopenhauerovým názorom o bezcennosti jestvovania a s Richardom Wagnerom. Jeho postoj k nim jasne osvetľuje podstatu jeho ducha. K Schopenhauerovi pociťoval tú najvrúcnejšiu oddanosť. A predsa jeho učenie ostalo preňho takmer bezvýznamné. Frankfurtský mudrc mal nespočetne veľa prívržencov, ktorí s vierou prijímali všetko, čo povedal. Nietzsche k týmto veriacim nikdy nepatril. V tom istom čase, v akom vyslal do sveta svoj hymnus „Schopenhauer ako vychovávateľ“, si potajomky zaznamenal svoje hlboké pochybnosti o náhl'adoch tohto filozofa. Nevzhladal k nemu ako k svojmu učiteľovi; miloval ho ako svojho otca. Vnímal heroickosť aj tých jeho myšlienok, s ktorými nesúhlasil. Jeho vzťah k Schopenhauerovi bol prvelni intímny na to, aby potreboval vonkajšiu vieru v neho, aby ho vyznával. Miloval svojho „vychovávateľa“ tak, že mu pripisoval svoje vlastné myšlienky, aby ich mohol uctievať u niekoho iného. Nechcel v myšlienkach súhlasiť s nejakou osobnosťou, chcel žiť s niekým iným v priateľstve. - Táto vôľa ho priťahovala i k Richardovi Wagnerovi. Veď čo boli všetky tie postavy predsokratovského Grécka, s ktorými chcel žiť v priateľstve? Boli to len tiene zo vzdialenej minulosti. A Nietzsche túžil po živote, po bezprostrednom priateľstve s tragickými ľuďmi. Napriek všetkému životu, ktorý sa jeho fantázia pokúšala vdýchnuť gréckej kultúre, tá aj naďalej ostávala mŕtva a abstraktná. Gréci hrdinovia ducha ostávali pre neho túžbou. Naplnením sa mu stal Richard Wagner, ktorý svojou osobnosťou, svojím umením, svojím svetonázorom akoby pred ním opäť prebudil starý grécky svet. Nietzsche prežíval svoje najnádherné dni, keď mohol opustiť Bazilej a na tribschenskom vidieckom statku vyhľadať manželov Wagnerovcov. Čo hľadal filológ v duchu, grécky vzduch na dýchanie, to, ako veril, našiel v skutočnosti tu. Mohol nájsť osobný vzťah k svetu, ktorý predtým hľadal v predstavách. Mohol intímne prežívať, čo si inak mohol iba vyčarovať v myšlienkach. Tribschenskú idylu pociťoval ako svoju vlasť. Aké charakteristické sú slová, ktorými opisuje toto svoje pociťovanie vo vzťahu k Wagnerovi: „Plodný, bohatý, vzrušujúci život, celkom odlišný. a neslýchaný medzi priemernými smrteľníkmi! Preto tu tiež stojí, pevne zakorenený svojimi vlastnými silami, s pohľadom povzneseným nad všetko efemérne, a nečasový v tom najkrajšom zmysle.“

Nietzsche veril, že v osobnosti Richarda Wagnera má vyššie svety, ktoré by mu mohli urobiť život takým znesiteľným, ako si to predstavoval v zmysle starého gréckeho svetonázoru. Nedopustil sa tým však toho najväčšieho omylu práve vo svojom zmysle? Veď v živote hľadal to, čo podľa jeho predpokladov život nikdy nemohol poskytnúť. Chcel presiahnuť život; a všetkými silami sa vrhal do života, ktorý žil Wagner. Preto je pochopiteľné, že jeho najväčší zážitok sa musel zároveň stať jeho najtrpkejším sklamaním. Aby mohol vo Wagnerovi nájsť, čo hľadal, najprv si musel skutočnú Wagnerovu osobnosť zidealizovať. Nietzsche urobil z Wagnera to, čím Wagner nikdy nemohol byť. Nevidel a neuctieval skutočného Wagnera, ale jeho obraz, ktorý ďaleko presahoval skutočnosť. Keď potom Wagner dosiahol, o čo sa usiloval, keď dospel k svojmu cieľu, Nietzsche pocítil disharmóniu medzi svojím a skutočným Wagnerom. A s Wagnerom sa rozišiel. Psychologicky správne si však tento rozchod vysvetľuje iba ten, kto hovorí: Nietzsche sa nerozišiel so skutočným Wagnerom, pretože jeho prívržencom nikdy nebol; iba si uvedomil svoj klam. Čo vo Wagnerovi hľadal, to v ňom nikdy nemohol nájsť; s Wagnerom to totiž vôbec nesúviselo, ako vyšší svet sa to muselo od akejkolvek skutočnosti oddeliť. Nietzsche

potom neskôr sám charakterizoval nevyhnutnosť svojho zdanlivého rozchodu s Wagnerom. Vyslovuje sa, že „čo v mladosti počul pri Wagnerovej hudbe, to s Wagnerom nijako nesúvisí. „... že keď som opisoval dionýzovskú hudbu, opisoval som to, čo som ja počul, že som inštinktívne musel všetko preložiť a transfigurovať do nového ducha, ktorého som nosil v sebe. Dôkazom, takým silným, ako len dôkaz môže byť je môj článok Wagner v Bayreuth: na všetkých psychologicky rozhodných miestach je reč len o mne, - bez všetkého možno položiť moje meno alebo slovo ‚Zarathustra‘ všade tam, kde je v texte slovo Wagner. Portrét dityrambického umelca je portrét už pred tým existujúceho básnika Zarathustru, vykreslený s priepastnou hĺbkou a bez akéhokoľvek dotyku s Wagnerovou skutočnosťou. Wagner to vedel; v tomto článku sa nespoznal.“

V Zarathustrovi. Nietzsche načrtol svet, ktorý márne hľadal u Wagnera, svet oddelený od akejkoľvek skutočnosti. Svoj „ideál Zarathustru“ postavil do iného vzťahu k skutočnosti ako svoje ranejšie ideály. Ved' s bezprostredným odvratom od skutočného jestvovania nemal dobré skúsenosti. Čoraz väčšími ho ovládala predstava, že k jestvovaniu musel byť nespravodlivý, a preto sa mu ono tak trpko vypomstilo. Sklamanie, ktoré mu pripravil jeho idealizmus, ho vháňalo do nepriateľských nálad voči každému idealizmu. Jeho diela v čase po rozchode s Wagnerom sa stávajú obžalobou ideálov. »Jeden omyl za druhým sa bezstarostne odloží na ľad, ideál sa nevyvracia - zamrzne.“ Tak sa v roku 1888 vyjadruje o ciele svojho diela *Ľudské, priveľmi ľudské*, ktoré vyšlo v roku 1878. Nietzsche najprv hľadá útočisko v skutočnosti. Zahlbuje sa do novovekej prírodovedy, aby sa mu stala pravým vodcom do skutočnosti. Všetky nadpozemské svety, ktoré človeka odvádzajú od tejto skutočnosti, sa mu odteraz stávajú opovrhnutiahodným zászvetím, plodeným fantastikou slabých ľudí, ktorí nemajú dost' síl nato, aby svoje uspokojenie nachádzali v bezprostrednom sviežom jestvovaní. Prírodná veda postavila človeka na koniec čisto prírodného vývoja. Všetko, čo je pod ním, nadobudlo tým, že zo seba splodilo človeka, vyšší zmysel. Človek nemá popierať tento svoj zmysel a chcieť zo seba urobiť odraz niečoho zászvetného. Má pochopiť, že nie je zmyslom nejakej nadpozemskej moci, ale je „zmyslom Zeme“. Čo chce dosiahnuť ponad to, čo tu je, o to sa nemá usilovať v nepriateľstve k jestvujúcemu súcnu. I zárodky vyššieho, ktoré má skutočnosť urobiť znesiteľnou, hľadá Nietzsche v skutočnosti samej. Človek nemá smerovať k nejakej božskej bytosti, ale svoj vyšší spôsob jestvovania si má zrodiť, vychádzajúc zo svojej skutočnosti. Sama táto skutočnosť vedie nad seba samu; človečenstvo je schopné stať sa nadčlovečenstvom. Vývoj tu bol vždy. A človek v ňom má pokračovať. Zákony vývoja sú väčšie, obsiahlejšie ako všetko, čo sa už vyvinulo. Človek nemusí iba hľadiť na to, čo tu už je; treba sa vrátiť k prasilám, ktoré splodili skutočnosť. Jeden starý svetonázor vyskúmal, ako sa na svet dostalo „dobro a zlo“. Veril, že sa musí vrátiť za jestvovanie, aby vo „večnosti“ odhalil základy „dobra a zla“. No spolu s „večnosťou“, so „zászvetím“, musel Nietzsche odmietnuť i „večnú“ platnosť „dobra a zla“. Človek vznikol prirodzene; a s ním vzniklo i „dobro a zlo“. „Dobro a zlo“ je ľudský výtvar. A stvorené je nižšie ako tvorca. „Človek“ stojí „mimo dobra a zla“. On urobil niečo dobrým a niečo zlým. Nesmie sa nechať spútať svojím doterajším „dobrom a zlom“. Môže ďalej kráčať po ceste vývoja, ktorou šiel doteraz. Stal sa z červa človekom; z človeka sa môže stať nadčlovekom. Môže stvoriť nové dobro a zlo. Smie „prehodnotiť“ súčasné hodnoty. Z práce na svojom „prehodnocovaní všetkých hodnôt“ bol Nietzsche vytrhnutý duševnou chorobou. Vývoj z červa na človeka je predstava, ktorú čerpal z novovekej prírodovedy. Sám sa nestal vedeckým bádateľom; ideu vývoja prevzal od iných. Pre nich bola táto idea rozumovou záležitosťou. Pre neho sa stala záležitosťou srdca. Iní

viedli duchovný boj proti starým predsudkom. Nietzsche sa pýtal, ako by on mohol žiť s novými ideami. Celý jeho boj sa odohrával v jeho duši. Potreboval ďalší vývoj k nadčloveku, aby uniesol človeka. Jeho senzitivna duša potrebovala vo svojich osamelých výšinách prekonať prírodovedné poznatky, ktoré si osvojil. Nietzsche sa vo svojom poslednom tvorivom období pokúša získať zo skutočnosti samej to, čo chcel predtým dosiahnuť, v ilúzii, v ideálnej oblasti. Život dostáva úlohu, ktorá korení pevne v živote, a predsa tento život presahuje. Človek sa nemôže zastaviť pri bezprostrednom jestvovaní, v skutočnom živote; ani v takom, ktorý je objasnený prírodovedou. Aj týmto životom sa však musí trpieť Táto mienka Nietzschemu ostala. „Nadčlovek“ je prostriedok, umožňujúci znášať jestvovanie. To všetko poukazuje na to, že Nietzsche sa narodil, aby „trpel jestvovaním. Jeho genialita sa prejavovala vo vyhľadávaní dôvodov na útechu. Boj o svetonázory často plodil mučeníkov. Nietzsche nevytvoril nijaké nové svetonázorové idey. Bude čoraz zrejmejšie, že jeho genialita nespočíva v produkovani nových myšlienok. Myšlienkami svojho okolia však hlboko trpel. Pre toto utrpenie našiel strhujúce tóny svojho „Zarathustru“. Stal sa básnikom nového svetonázoru; hymny na „nadčloveka“ sú osobnou, básnickou odpoveďou na otázky a poznatky novovekej prírodovedy. Všetky idey, ktoré vytvorilo devätnáste storočie, by tu boli aj bez Nietzscheho. Pre budúcnosť nebude originálnym filozofom, zakladateľom náboženstva alebo profétom; bude mučeníkom poznania, ktorý v básnictve našiel slová, aby nimi vyslovil, čím trpel.